

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОРМ ВЛАСНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Оцінюються результати трансформації форм власності та господарювання і реальних можливостей її адаптації до ринкових перетворень з урахуванням регіональних особливостей розвитку аграрного сектора України

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інституціональна трансформація, форми власності, сільське господарство, господарська діяльність, державна підтримка.

KEY WORDS: institute transformation, patterns of ownership, an agriculture, economic activity, the state support.

Ринкові трансформації, які здійснюються в Україні, з багатьох питань не погоджені із соціокультурними й історичними традиціями села, а також особливостями розвитку сільського господарства країни. Вони призвели до виникнення протиріч, які дотепер заважають становленню ефективного сільськогосподарського виробництва та стримують розвиток галузі. У результаті інституціональної трансформації більшість виробників аграрної продукції не змогли адаптуватися до ринкових умов аграрні підприємства, залишаються збитковими і малорентабельними.

Актуальність даного дослідження обумовлена необхідністю науково обґрунтованого вирішення комплексу завдань щодо адаптації сільгосп підприємств різних організаційно-правових форм до сформованих ринкових умов господарювання, а також пошуком найбільш перспективних форм організації виробництва в рамках реалізації державної «Стратегії економічного і соціального розвитку України (2004—2015 роки)».

В наукових працях відомих вітчизняних учених П. Гайдуцького, С. Дем'яненка, В. Дієсперова, Л. Молдаван, П. Саблука, В. Юрчишина досліджуються різноманітні аспекти економічної сутності поняття власності та процеси трансформації різних форм власності в економіці. Проте на сьогодні ще залишаються невирішеними питання, пов'язані з окремими аспектами функціонування різних організаційно-правових форм господарювання в АПК. Дискусійний характер, висока наукова й практична значущість досліджуваної проблеми визначили вибір теми.

Мета даного дослідження полягає в оцінці сучасного стану обґрунтування перспектив процесу трансформації форм господарювання в умовах інституціональних перетворень. Йдеться про реальну оцінку ролі держави в ефективному функціонуванні підприємств різних організаційно-правових форм, теоретичне й методологічне осмислення питань формування форм господарювання в умовах інституціональних перетворень із врахуванням особливостей і специфіки конкретного регіону.

Трансформація планової аграрної економіки в ринкову відбувається на фоні фундаментальних інституціональних перетворень, які мають головну мету — зміну формальних і неформальних умов господарської діяльності, а також створення ефективних стимулів підприємницької та трудової активності сільського населення. Модифікується зміст організаційно-економічних відносин, створюється нова система форм власності і на цій основі відбувається трансформація форм господарювання. Вдосконалення формальних і неформальних інститутів вимагає значного проміжку часу для подолання, перш за все, консерватизму, зміни свідомості людей. В умовах корінних інституціональних перетворень актуальною є проблема адаптації сільськогосподарських підприємств до ринкових умов господарювання. При цьому кожен етап перетворень повинен здійснюватися підтримкою з боку держави.

Як засвідчують дослідження, існує взаємозв'язок між формами власності й формами господарювання, що виражається в наступному: форма господарювання підприємства — це конкретний прояв глибинної, абстрактної сутності власності, що проявляється на поверхні економічного життя під впливом комплексу взаємозалежних факторів, у тому числі місця розташування сільгосппідприємства, природно-кліматичних умов, галузевої спеціалізації господарства, рівня кваліфікації і якості трудових ресурсів, досвіду й активності лідерів, технічної оснащеності господарства. Головне при цьому — оптимальне пристосування, адаптація сільськогосподарського підприємства до умов господарювання на основі використання тієї або іншої організаційно-правової форми.

В економічній літературі широко висвітлений процес трансформації форм господарювання, що представляє собою перетворення підприємств одних організаційно-правових форм в інші, з таким розрахунком, щоб кожне підприємство мало всі умови для максимального використання свого ресурсного потенціалу та ефективного ведення виробництва. Така точка зору однобічна, оскільки

ки не враховує той важливий факт, що становлення нових економічних інститутів відбувається різними методами.

В процесі ринкових перетворень формуються сучасні форми господарювання, які можуть виникати: по-перше, шляхом створення нових ефективно функціонуючих організаційно-правових форм (товариства з обмеженою відповідальністю); по-друге, у процесі відновлення форм господарювання, що зникли в процесі еволюції суспільства (сільськогосподарські кооперативи, акціонерні товариства); по-третє, на основі трансплантації існуючих у провідних західних країнах ринкових форм і методів ведення господарства в українське економічне середовище (фермерські господарства).

У результаті інституціональних перетворень в аграрному секторі сформувалися три основні форми господарювання: сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, фермерські господарства та особисті селянські господарства.

Ретроспективний аналіз діяльності дореформених підприємств Миколаївської області, показав, що більшість із них були малорентабельними, мали низьку продуктивність праці, не прагнули вишукувати внутрішні резерви для підвищення ефективності виробництва. Тільки в період з 1985 по 1990 р. підприємства досягли позитивних результатів, рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва склав 24 %. Судячи з основних економічних показників діяльності колгоспів і радгоспів регіону, збільшення капітальних вкладень і приріст основних фондів значно випереджали виробництво сільгосппродукції. Це дозволило зробити висновок про неефективність функціонування підприємств, що перебували як у державній, так і колгоспно-кооперативній формах власності. При цьому організаційно-правова форма господарювання особливого значення не мала.

Процес формування багатоукладної економіки в сільському господарстві регіону проходив прискореними темпами, відбувалося руйнування великих господарств — колгоспів і радгоспів, кількість яких щорічно знижувалася. У той же час розвивалися нові організаційно-правові форми господарювання: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю та ін.

У перші роки реформи простежується тенденція збільшення загальної кількості сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм і їх різноманітності. Однак з 2003 р. відбулось скорочення чисельності практично всіх форм господарювання. Це пов'язане з тим, що багато сільгосппідприємств так і не змогли адаптуватися до ринкових умов ведення виробництва,

що було викликано виниклими протиріччями між формальними й неформальними інститутами та не сприяє формуванню «ефективного власника».

В аграрній структурі в ході ринкової трансформації істотно змінилася роль сільгосп підприємств різних організаційно-правових форм господарювання. Так, за період 1990—2007 рр. спостерігається стійка тенденція до зниження питомої ваги сільгосп підприємств у валовій продукції сільського господарства: з 76,5 до 41,9 %. З іншого боку, поступово зростала частка в загальному обсязі виробництва особистих селянських господарств — з 23,5 до 58,1 %. Виробництво валової продукції в сільськогосподарських підприємствах зменшилося майже на 80 %, у той час як за той же період дрібнотоварний сектор зменшив виробництво продукції лише на 4,5 %.

Таблиця 1

**ВИРОБНИЦТВО ВАЛОВОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ
ПРОДУКЦІЇ У МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

Показники	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2007 р.	2007 р. до 1990 р., %
Валова продукція сільського господарства, (у порівняльних цінах 2005 р.) млн грн <i>в тому числі:</i>	4927,4	2867,3	2018,5	1903,3	38,6
• сільськогосподарських підприємств	3769,1	1791,8	1014,9	796,9	21,1
• особистих селянських господарств	1158,3	1075,5	1003,6	1106,4	95,5
Валова продукція рослинництва, млн грн <i>в тому числі:</i>	2425,4	1631,2	1123,6	1022,6	42,2
• сільськогосподарських підприємств	2127,7	1193,2	818,7	606,9	28,5
• особистих селянських господарств	297,7	438,0	304,9	415,7	139,6
Валова продукція тваринництва, млн грн <i>в тому числі:</i>	2502,0	1236,1	894,9	880,7	35,2
• сільськогосподарських підприємств	1641,4	598,6	196,2	190,0	11,6
• особистих селянських господарств	860,6	637,5	698,7	690,7	80,3

Аналіз статистичних даних за період 1990—2007 р. дає підставу, по-перше, вважати повністю виправданим надання державної підтримки не тільки великим господарствам, але й малому сільському бізнесу, оскільки хоча фермерські та особисті селянські господарства й зменшуються за чисельністю, однак загальна площа наданої їм землі й обсяги виробництва лишаються майже сталими, а в ряді випадків і зростають.

По-друге, в цей період сформувався галузевий поділ праці між різними категоріями господарств, що обумовлено специфікою використання трудових і матеріальних ресурсів на різних сільськогосподарських підприємствах, типом виробничих відносин у господарюючих суб'єктах аграрного сектора, матеріально-технічною базою, характером розподілу доходів та ін. Основними виробниками рослинницької продукції, у тому числі зерна, цукрових буряків, соняшнику, у регіоні залишаються сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства. Особисті селянські господарства виступають важливим джерелом виробництва продукції в таких трудомістких галузях, як овочівництво, садівництво, картоплярство, а також тваринництво (табл. 2).

Таблиця 2

**СТРУКТУРА ВИРОБНИЦТВА ОСНОВНИХ ВИДІВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ПО КАТЕГОРІЯХ
ГОСПОДАРСТВ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ, %**

Види продукції	Сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства			Особисті селянські господарства		
	1990 р.	2000 р.	2007 р.	1990 р.	2000 р.	2007 р.
Зерно	98,4	88,9	72,5	1,6	11,1	27,5
Цукрові буряки	100,0	98,8	97,2	—	1,2	2,8
соняшник	99,9	94,1	75,3	0,1	5,9	24,7
Картопля	7,3	0,6	2,9	92,7	99,4	97,1
Овочі	78,6	27,1	30,2	21,4	72,9	69,8
Плоди та ягоди	39,2	43,5	18,1	60,8	56,5	81,9
Виноград	82,7	88,1	88,7	17,3	11,9	11,3
М'ясо (у забійній вазі)	72,0	29,2	23,7	28,0	70,8	76,3
Молоко	78,6	26,3	8,5	21,4	73,7	91,5
Яйця	66,9	31,4	54,0	33,1	68,6	46,0
Вовна	97,5	75,8	47,0	2,5	24,2	53,0

Дослідження показують, що важливою умовою ефективної діяльності підприємств різних форм господарювання є державна підтримка. Доказом цього може бути скорочення чисельності як колективних підприємств, так і фермерських господарств, а також обсягів виробництва в них за минулі 17 років. Підтримка повинна надаватися підприємствам усіх без винятку організаційно-правових форм із урахуванням особливостей їх виникнення, а також виходячи з мети господарської діяльності, особливостей типу власників, розподілу доходів і управління на підприємстві. Неправомірно протиставляти великі сільськогосподарські підприємства фермерським господарствам і особистим селянським господарствам. Жодна форма господарювання не може ефективно розвиватися без продуманої державної аграрної політики.

Висновки. Проведені дослідження діяльності підприємств різних форм господарювання дозволили зробити висновки, що в умовах ринкових відносин їм властива динамічність, можливість трансформації з однієї форми в іншу на основі перетворення, злиття, поділу, приєднання, ліквідації, виділення.

Суть процесу трансформації полягає в комплексній зміні всієї системи аграрних відносин, і в першу чергу, власності на землю, форм господарювання, системи ведення сільськогосподарського виробництва.

Особлива роль у підвищенні ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання належить державній політиці, яка полягає у наступному: створення умов для рівноправного розвитку сільськогосподарських підприємств усіх форм господарювання; надання диференційованої підтримки підприємствам різних організаційно-правових форм із урахуванням мети господарської діяльності, типу власників, розподілу доходів, управління на підприємстві; забезпечення переходу від існуючого розподілу ресурсів до адресного; розширення форм і методів державної підтримки високопродуктивних господарств, що впроваджують сучасні технології, інновації.

Література

1. *Гайдуцький П. І.* Аграрна реформа в Україні / П. І. Гайдуцький, П. Т. Саблук, Ю. О. Луценко. — К.: ННЦ «ІАЕ», 2005. — 424 с.
2. *Юрчишин В. В.* Науково-методологічні та організаційні основи розвитку системи управління аграрним сектором економіки / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. — 2003. — № 1. — С. 17—25.

3. Статистичний щорічник Миколаївської області за 2007 рік / Миколаївське обласне управління статистики; Під загальним керівництвом П. Ф. Зацаринського; 2008. — 530 с.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2009

УДК 338.43.01

О. О. Єранкін

канд. екон. наук, доцент кафедри
економіки агропромислових формувань
(ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»)

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАКОНОМІРНОСТІ ВИНИКНЕННЯ АГРОХОЛДИНГІВ В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена аналізу закономірностей виникнення агрохолдингів в Україні та прогнозуванню їх подальшого розвитку. Встановлено логічний взаємозв'язок зазначених процесів із еволюцією економічних відносин в АПК України. Досліджено структурний склад власників агропромислових формувань та проаналізовано мотиви їх входження в агробізнес.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: агрохолдинги, агропромислові формування, капіталізація, глобалізація, агробізнес, еволюція маркетингу.

Розвиток агробізнесу в Україні на сучасному етапі характеризується докорінною перебудовою інституціональної структури аграрної економіки, що пов'язано із процесами капіталізації. Зазначені процеси є абсолютно закономірними і впливають із логіки ринкових трансформацій в Україні. В результаті, ми спостерігаємо нове явище, коли несільськогосподарські суб'єкти активно беруть участь у сільськогосподарському виробництві, контролюючи значні за розміром земельні ділянки, володіючи іншими активами у продовольчому секторі та здійснюючи великі інвестиції в агробізнес. Такий сценарій іде врозріз з початковою оцінкою світової аграрної спільноти того, як українське сільське господарство повинне було б розвиватися в пострадянську епоху. Фактично розвивається не сектор індивідуальних сімейних ферм (що було притаманне більшості інших країн — лідерів з виробництва сільськогосподарської продукції), а швидше так звана **латифундія**, якою володіє не родова знать, а торгові, промислові і фінансові корпорації, які часто навіть не були безпосередньо пов'язані з виробництвом агропродовольчої продукції. А, враховуючи